

az első lépések megtörténtek. Most már támogatni és fejleszteni kell a további lépéseket.

/PIGANIOL, P.: *Documentation. A long-term view - International Forum on Information and Documentation*, 1. köt. 2. sz. 1976. p. 15-16./

(Györe Pál)

Referáló és indexelő szolgáltatások a könyvtartudomány és az informatika területén Összehasonlító elemzés

A dokumentációs, könyvtári és levéltári folyóiratok kiadóinak 1972-ben, az UNESCO szervezésében rendezett szimpóziuma javasolta e szakterületek fontosabb referáló és indexelő szolgáltatásainak összehasonlító elemzését. Az 1974-ben zárult vizsgálat részletes eredményeit az UNESCO tette közzé [1], rövid összegezését a vizsgálat vezetője, Tom EDWARDS külön is publikálta [2].

A könyvtartudományi és informatikai szakirodalom bibliográfiai számbavétele terén igen gyors fejlődésnek vagyunk tanúi. Szembetűnő vonása e – mennyiségi – fejlődésnek a szolgáltatások számának emelkedése. Éppen ezért nagyon időszerű annak vizsgálata, valóban a legjobb úton haladunk-e.

A vizsgálat megkezdését természetesen megelőzte a korábbi elemzések áttekintése. E publikációk közül – az időbeni fejlődés vizsgálata és bizonyos módszerek átvétele szempontjából – elsősorban DANSEY [3] és GILCHRIST [4] vizsgálata bizonyult jelentősnek.

A vizsgálat felvetett néhány olyan problémát, amelyekre célszerű előre utalni. Közülük a legfontosabbak: a vizsgálat során az *informatika* és *dokumentáció* témakörrei nagyobb hangsúlyt kaptak, mint a *könyvtartudomány*; az elemzés során a *legfontosabb (core) folyóiratok* különféle jegyzékei készültek el; a viszonylag nagy adatmennyiség ellenére a primer irodalom lefedésének problémái lényegében ismeretlenek maradtak.

A vizsgálat az alábbi *szekunder* szolgáltatásokra terjedt ki:

- Bulletin Signalétique, Section 101. (BS)
- Computer and Control Abstracts, Chapter 8.5 (CCA)
- Information Science Abstracts (ISA)
- Library and Information Science Abstracts (LISA)
- Library Literature (LL)
- Referativnŭj Zsurnal, Section 59. (RZs).

A fenti periodikumok közül az LL csupán bibliográfiai információt ad, tárgyszavak betűrendjében. A többi öt szolgáltatás a bennük közölt tételek döntő többségéhez referátumot is ad.

A vizsgálat valamennyi szolgáltatás 1973. évi számaira terjedt ki, valamennyi közölt tételt figyelembe vette, de az elemzés során kiemelten vizsgálta a folyóiratcikkek feltárását.

Alapadatok

A vizsgált szolgáltatások legfontosabb *mennyiségi jellemzőit* az alábbi táblázat tartalmazza:

Folyóirat	A közölt tételek száma	ebből: folyóiratcikkek %	A feldolgozott folyóiratok száma
BS	3 245	65	320
CCA	1 337	80	177
ISA	3 721	41	247
LISA	2 873	87	210
LL	10 401	51	221
RZs	4 524	72	331

A feltűnően nagymennyiségű tételt feltáró LL-lel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy egyrészt a feldolgozott tételek közt számos olyan szerepel, amelynek terjedelme nem haladja meg az egy oldalt, másrészt az LL szerkezete miatt viszonylag sok fel nem tárt ismétlődés (több tárgyszó alatt történt besorolás) lehetséges, így a tényleges érték az itt jelzetténel bizonyára kisebb. Az RZs esetén jó néhány tétel pontos forrását nem sikerült meghatározni, így itt a feldolgozott folyóiratok száma nem pontos.

Igen érdekes, hogy az egyes szolgáltatásokban *milyen arányban találhatók a különféle nyelvű folyóiratok:*

	százalékban					
	BS	CCA	ISA	LISA	LL	RZs
angol	42	63	69	69	87	44
német	13	13	4	7	2	11
francia	20	4	5	4	2	5
orosz	6	3	9	2	1	12
egyéb	19	17	13	18	8	28

Inkább csak az érdekesség kedvéért: az „egyéb” nyelven belül az egyes szolgáltatások által feldolgozott magyar nyelvű folyóiratok száma (a fenti sorrendben): 3 – 2 – 2 – 2 – 1 – 5.

A szolgáltatások tematikus elrendezésének, az egyes csoportok egymáshoz viszonyított arányának elemzése (az igen jelentős eltérések miatt) nem vezetett összehasonlító eredményekre. De éppen ez a negatív megállapítás utal arra, hogy a *jelenlegi, nagyon heterogén gyakorlat jelentősen megnehezíti a használók helyzetét.*

Feldolgozott folyóiratok

A vizsgálat különös alapossággal foglalkozott a *szakfolyóiratok feltártságának kérdéseivel*. Külön-külön valamennyi szolgáltatásra meghatározták az abban feldolgo-

zott folyóiratok „*produktivitási*” jegyzékét (lehetőség szerint a feldolgozási időhatárok feltüntetésével).

Az önmagukban sem érdektelen jegyzékek elsősorban további elemzésekhez szolgáltak alapanyagul. Első helyre kívánczik ezek közül a „*legfontosabb*” *szakfolyóiratok jegyzékének összeállítása*, ami korántsem bizonyult egyszerűnek és aligha tekinthető lezártnak.

Első lépésként a vizsgálat során a legnagyobb feldolgozott cikkmennyiséggel (az öt referáló folyóiratban összesen 100 felett) szereplő 17 folyóiratról indultak ki. Ezek közül 12 már DANSEY és GILCHRIST korábbi vizsgálataiban is nagy produktivitásának bizonyult. E két, korábbi vizsgálat „*legfontosabb*” folyóirat jegyzékében további 56 cím szerepelt. Ezek közül ezúttal kizárásra kerültek azok, amelyeket a jelenlegi vizsgálat szerint

- a) három vagy kevesebb referáló lap dolgozott fel;
- b) összesen 50-nél kevesebbszer hivatkoztak rá; vagy
- c) nem tekintettek a vizsgált tárgykörhöz tartozónak (pl. Nature, Science stb.).

E többlépcsős eljárás eredményeként egy, 49 címből álló folyóiratjegyzék alakult ki, amelyet függelékként közlünk.

Voltaképp ehhez az elemzéshez kapcsolódik egy további figyelemreméltó tapasztalat. Míg a természettudományi és műszaki területeken igen gyakori, hogy valamely szekunder forráson belül a hivatkozások 90%-át viszonylag kevés forrás-folyóirat nyújtja, addig itt egyik szolgáltatás sem mutatott ilyesmire. A 90%-os teljességhez az öt referáló folyóiratnál az összes feldolgozott folyóiratok 40–50%-a szükséges, sőt az RZs esetében ez az arány 67%.

A szolgáltatások közti átfedések vizsgálata (csak a feldolgozott folyóiratcímekre vonatkozólag) újabb érdekes eredményeket mutatott. A vizsgált hat szolgáltatás összesen 961 folyóiratot dolgozott fel, ebből

csak egy szolgáltatás	692 címet
két szolgáltatás	144 címet
három szolgáltatás	61 címet
négy szolgáltatás	32 címet
öt szolgáltatás	19 címet
valamennyi szolgáltatás	13 címet

Az átfedés tehát meglepően kis mértékű, és még a „négy nagy” (BS, ISA, LISA, RZs) tekintetében is csak 26 folyóirat.

Hogy ez a „függetlenség” nemcsak a feldolgozott folyóiratokra, hanem ezen belül valószínűleg a feldolgozott cikkekre is érvényes lehet, ezt látszik igazolni a 13 valamennyi szolgáltatás által feltárt folyóirat részletesebb elemzése. Csak néhány a jelentős eltérések közül: a *Library Quarterly* az LL-ben 64, az RZs-ben 2 tétellel szerepel; a *Naucsno-Tehnicneszkaja Informacija* a LISA-ban 64, a BS-ben 207 tételt produkál. Úgy tűnik tehát, hogy az egyes szekunder szolgáltatások megközelítési módja meglehetősen elütő.

A szolgáltatások teljessége

Már korábbi vizsgálatok során is történtek próbálkozások a szekunder szolgáltatásoknak valamilyen bibliográfiával való szembesítésére és így módon teljességük becslésére. MARTYN és SLATER [5] ill. DANSEY [3] után ezúttal egy, a katalogizálás és osztályozás irodalmát áttekintő bibliográfiát használtak erre a célra, mérsékelt sikerrel, mert a kiindulásként használt irodalomjegyzék erősen torzított az angol nyelvű irodalom ill. a könyvtár-tudományi szakfolyóiratok irányában. A hat szolgáltatás együttes „teljesítménye” 86%-osnak bizonyult, az egyes folyóiratoké erősen eltérő: LL: 72%, LISA: 56%, ISA: 42%, BS: 31%, RZs: 30%, CCA: 23%.

A szakirodalom visszakereshetősége

Kapcsolódva az UNESCO kezdeményezésére indult vizsgálatokhoz, mégis attól elkülönülve, külön munkacsoport vizsgálta a szolgáltatások visszakeresési célra történő használhatóságát. E külön elemzés eredményeiről Michael KEEN számolt be [6].

Ezt a vizsgálatot hat könyvtár szakos egyetemi hallgató bevonásával végezték, teszt-célra fogalmazott visszakeresési kérdésekkel. Mindegyiket más-más hallgató kereste az egyes szolgáltatásokban. Az egyes keresés ideje 15 percen belülről korlátozódott. A kereső bizonyos relevancia-ítéleteket is hozott, hogy eredményként csak a várhatóan releváns tételek kerüljenek rögzítésre.

Összesen hét különböző teljesítmény-kritériumot vettek figyelembe:

1. releváns dokumentumok megtalálhatósága (teljesség);
2. a kereső által relevánsnak ítélt dokumentumok megtalálhatósága;
3. az irrelevánsnak ítélt dokumentumok kimaradása;
4. felhasznált keresési idő;
5. fizikai erőfeszítés (lapozás);
6. az index értelmezhetősége (relevancia-megítélhetőség);
7. szubjektív preferenciák.

A vizsgálat eredményei szerint általában a LISA, LL és ISA eredményei jobbak, bár az LL esetében a referátumok hiánya miatt a relevancia-elbírálás bizonytalanabb. A lapozás mennyisége kiemelkedően legmagasabb az RZs-nél, itt ugyanis index hiányában csak a tárgy szerinti elrendezés használható. Ugyanez okozhatja a fajlagosan nagy időráfordítást.

Második szakaszban, az eredeti dokumentumok kézbevitelével, vizsgálták, mennyire alkalmasak a referátumok a relevancia megítélésére. Itt az LL (nem is tartalmaz referátumot) és a BS (referátumai francia nyelvűek) bizonyultak leggyengébbnek, a LISA és az ISA a legjobbnak.

A visszakeresést végzők megkérdezése alapján kiderült, hogy a hat szolgáltatás közül három: LISA, LL és ISA tekinthető népszerűbbnek.

A végzett összehasonlító vizsgálat felvetett néhány *mérési jellegű problémát*. A forrásdokumentumokon alapuló teljességi arány pontatlannak bizonyult; a keresést végzők relevancia-megítélése befolyásolta a teljesség és pontosság értékét; az egyes szolgáltatások kiterjedése közti eltérés megnehezítette az összehasonlítást; a keresést végzők készsége, gyakorlata szinte valamennyi eredményt befolyásolta.

A hiányosságok ellenére is levonhatónak tűnik az a következtetés, hogy az *informatika területén az ISA, a könyvtárgyterületén a LISA és az LL alkalmas leginkább visszakeresési célokra*. Bár további vizsgálatokkal volna csak igazolható, néhány nagyon valószínű hipotézis is megállapítható:

tárgymutató alkalmazása (tárgyi elrendezés mellett vagy helyett) jelentős visszakeresési előnyöket biztosít; a referátumokat is nyújtó szolgáltatások előnyei nem bizonyultak meggyőzőeknek;

az igen tág tárgyszavakat (LL) ill. a specifikus tárgyszavakat alkalmazó indexek közt nem volt lényeges teljesítmény-eltérés;

a mondatszerűen szerkesztett tárgyszóláncc (CCA; bizonyos fokig ilyen szerepet játszott maga a cím az LL-ben) valamelyest kedvezőbbnek tűnik, mint az egyes tárgyszavak kivetítése.

További eredmények

Folytatva GILCHRIST és DANSEY vizsgálatait, ezúttal is sor került az *átfutási idő* meghatározására, a feldolgozott (fontosabb) folyóiratokból választott minta alapján. Így módon nemcsak az egyes szolgáltatások vethetők össze egymással, hanem az időbeni fejlődés is vizsgálható. Az eredmények (néhány szolgáltatás a korábbi vizsgálatokban nem szerepelt) *napban* kifejezve:

	1969	1971	1973
BS	—	124	182
CCA	—	86	97
ISA	427	382	282
LISA	99	99	144
LL	—	—	282
RZs	165	194	223

A folyóiratcikkek mellett vizsgálva a más típusú dokumentumok feltártságát, csak a CCA és a LISA eredményei alacsonyak, a többi négy szolgáltatás jelentős mértékben tér ki ezekre is. Ez utóbbiak közül az ISA és az LL erősen koncentrálnak az angol nyelvű dokumentumokra. Szabadalmakat főként a BS és az RZs, szabványokat a BS tár fel.

Figyelemre méltó az a becslés, amelyet a vizsgálat eredményei alapján a teljes informatikai és könyvtár-terület

dományi szakirodalom mennyiségére vonatkozólag készítették. Eszerint évente mintegy 10 500 e tárgyba vágó publikáció jelenhet meg, ebből 6800 folyóiratcikk és 3700 egyéb típusú dokumentum.

Külön vizsgálták a referáló folyóiratokban közölt referátumok eredetét (három lapban: ISA, LISA, RZs). A LISA és az RZs meglehetősen hasonló képet mutat: a referátumok mintegy 75%-át saját munkatársak, 20%-át szerzők s más külső munkatársak készítik, a fennmaradó mennyiség referátum nélkül kerül közlésre. Az ISA ezzel szemben csak referátumainak 15%-át készíti házon belül, további 30% szerzőktől vagy más külsőktől ered, és több, mint 40%-ot más szekunder forrásból (ERIC, RZs) vesz át.

A szolgáltatások használata szempontjából igen lényeges azok bibliográfiai leírása ill. külső formája, *tipográfia*. Az eltérések igen jelentősek. A hat folyóirat közül háromnál a címmel, háromnál a szerzővel kezdődik a leírás. Címfordítást valamennyi tartalmaz (ha nem is minden tételnél, így a BS rendszerint ad francia címfordítást, de angol nyelvű tételeknél nem), de az eredeti címet a CCA rendszeresen mellőzi, és a BS sem közli olyan esetekben, ha ehhez transliterációra volna szükség. A további adatok terén az eltérések még nagyobbak.

A tipográfiai kivitel megítélése meglehetősen szubjektív. Használói véleményekre alapítva két megállapítást érdemes idézni: egyrészt a referátumok közti kis üres tér szükségességét, másrészt a különböző betűtípusok túlzott keverésének zavaró hatását.

Következtetések és ajánlások

A primer irodalom mennyiségének ismerete nélkül aligha lehet rendszeres és teljes bibliográfiai ellenőrzésre törekedni. Nehezíti ezt a problémát a szakterület pontos körülhatárolásának hiánya. Ha arra gondolunk, hogy a lényegében teljes feltáráshoz csaknem ezer folyóirat feldolgozása volna szükséges, megállapíthatjuk, hogy ettől valamennyi referáló szolgáltatásunk igen messze van.

Bár a referáló és indexelő szolgáltatások jelentősen eltérnek egymástól, ezek az eltérések nem olyan méretűek, hogy ne feltételezhetnénk egy egységes tudományág létét mögöttük.

Aligha volna helyes belenyugodni abba, hogy a könyvtárgyterület és informatika szakirodalmának feltárára ilyen sok és eltérő publikáció áll rendelkezésünkre, különösen akkor, ha hozzáteszük: *valamennyire jellemző a szinte érthetetlen egyenetlenség*. További, ugyanitt említhető szempont a folyóiratok viszonylag igen alacsony példányszáma (pl. az ISA 1200 példányos megjelenése).

A vizsgálatot végzők véleménye szerint ezek a problémák megfelelő együttműködéssel, anyagok és tapasztalatok cseréjével enyhíthetők volnának.

COBLANS az UNESCO 1972-es szimpóziumán felvette: *nem volna-e célszerűbb egyetlen angol nyelvű referáló szolgáltatás fenntartása*. Alighanem igaza van: az ISA és a LISA alapján, felhasználva a CCA tevékenységét, szoros kapcsolatokat építve ki a BS és az RZs szerkesztőségével, igen magas szinten volna megoldható a szakterület irodalmának bibliográfiai ellenőrzése.

E cél felé haladva az első lépés a hat szolgáltatás kiadójának megbeszélése lehetne, az UNESCO szervezésében. Ennek keretében megvitatásra kerülhetne a vizsgálatról készült jelentés, sor kerülhetne az együttműködési lehetőségek feltárására és az eredményes szakirodalmi feltárás érdekében tehető lépésekre.

(Sárdy Péter)

Irodalom

- [1] EDWARDS, Tom et al.: A comparative analysis of the major abstracting and indexing services for library and information science. – Paris, Unesco, 1975. (COM-75/WS/25).
- [2] EDWARDS, Tom: A comparative analysis of the major abstracting and indexing services for library and information science = Unesco Bulletin for Libraries, 30. köt. 1. sz. 1976. p. 18–25.
- [3] DANSEY, P.: A bibliometric survey of primary and secondary information science literature = Aslib Proceedings, 25. köt. 7. sz. 1973. p. 252–263.
- [4] GILCHRIST, A.: Documentation of documentation: a survey of leading abstracts services in documentation and an identification of key journals = Aslib Proceedings, 18. köt. 3. sz. 1966. p. 57–86.
- [5] MARTIN, J. – SLATER, M.: Tests on abstracts journals = Journal of Documentation, 20. köt. 4. sz. 1964. p. 212–235.
- [6] KEEN, E. Michael: A retrieval comparison of six published indexes in the field of library and information science = Unesco Bulletin for Libraries, 30. köt. 1. sz. 1976. p. 26–36.

IEEE Transactions on Professional Communication (USA)
 Informatik (NDK)
 Information (USA)
 Information Scientist (Anglia)
 Information Storage and Retrieval (Anglia)
 International Library Review (USA)
 Journal of Chemical Documentation (USA)
 Journal of Documentation (Anglia)
 Journal of Librarianship (Anglia)
 Journal of Library Automation (USA)
 Journal of Micrographics (USA)
 Journal of the American Society for Information Science (USA)
 Library Association Record (Anglia)
 Library Journal (USA)
 Library Quarterly (USA)
 Library Resources and Technical Services (USA)
 Library Trends (USA)
 Libri (nemzetközi)
 Methods of Information in Medicine (NSZK)
 Microdoc (Anglia)
 Nachrichten für Dokumentation (NSZK)
 Naucsno-Tehnicoszkaja Informacija (Szovjetunió)
 Naucsnu i Tehnicoszkie Biblioteki SzSzSzR (Szovjetunió)
 Probleme de Informare și Documentare (Románia)
 Program (Anglia)
 Rivista dell' Informazione (Olaszország)
 Szovetszkoe Bibliotekovedenie (Szovjetunió)
 Special Libraries (USA)
 Studii și Cercetări de Documentare (Románia)
 Technická knihovna (Csehszlovákia)
 Tidskrift för Dokumentation (Svédország)
 Tudományos és Műszaki Tájékoztatás (Magyarország)
 Unesco Bulletin for Libraries (nemzetközi)
 Wilson Library Bulletin (USA)
 Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (NSZK)
 Zentralblatt für Bibliothekswesen (NDK)

FÜGGELÉK

A legfontosabb könyvtári és informatikai folyóiratok jegyzéke

Aktualne Problemy Informacii i Dokumentacii (Lengyelország)
 Angewandte Informatik (NSZK)
 ANRT Information et Documentation (Franciaország)
 Aslib Proceedings (Anglia)
 Australian Library Journal (Ausztrália)
 Bibliotekar' (Szovjetunió)
 Bulletin des Bibliothèques de France (Franciaország)
 Bulletin du CIMAB (Franciaország)
 Bulletin of the Medical Library Association (USA)
 Československá Informatika (Csehszlovákia)
 College and Research Library (USA)
 Documentaliste (Franciaország)
 Dokumentesyon Kenkyu (Japán)

Szakszövegek redundancia-típusai

Ha szakszövegeket elemzünk, bebizonyosodik, hogy minden elemük az alábbi három csoport valamelyikében helyezhető el:

1. adatok,
2. a szükséges összekötő kifejezések,
3. redundancia.

Az adatok vagy táblázatos formában jelentkeznek, vagy szöveges formában, azaz a szükséges összekötő kifejezésekkel együtt. A táblázatos vagy szöveges formában jelentkező adatok képezik az adott információ szemantikai magját. Ez az információnak az a része, amelyet nem szabad sem redukálni, sem transzformálni, amely tehát az információ értelmének alapjaként létezik.